

վկայականը՝ մեկ վաղբու մինչև diplômeի կը բարձրացուի, եւ բոլոր դասակցաց մէջն ամենաբարձր, ամենէն զարգացածը կը ներկայացուի, կեղծիք է այս . . .

3. Կը մնայ ամենամեծ կեղծիքը տեսնել: ցետութիւն մը կը պարզուի, գիտնական նիւթի մը վրայ Տակաճատութիւն կ'ըլլայ, սուխգ փաստերով կը տապալէ տեսութիւններդ, կ'ոչնչացնէ ապացոյցներդ: չարահաստեալ՝ ելից ճամբայ մը կը գտնես քրտնածոր. «Յոյց եւ Տաւատացից» կը գոչես. մեծաղբոր խորտանօք ժամպիր կ'ըլլատ: Գիտնական սուխգ ի մէջ կը բերէ ինչորսն ապացոյցներդ. ընկերացողները կը տեսնեն որ կը պապանձիս ամիբերան. Հարկ է տկարութիւն կամ ագիտութիւն խտտովանել: բայց կը խուսափես, եւ կը դիմես կեղծիքի: Ծաղորանութիւն, խղկատակութիւն, Հտպիտութիւն երբ միջոցներն են Տակաճատկորդիչ ձեռքերէն ձորպարու. կ'ընտրես սանօմէ մին եւ կը կարծես թէ յաջողեցար պրծիլ մազպուր: Բայց կեղծ է յոյսդ, եւ սնտոի՝ անձնափտահոութիւնդ: Եւ այս կարգի վիճաբանութեանց շատ ստեպ Տակաճատես կ'ըլլանք մեր լրագրութեան մէջ, ինչպէս վերջին ամսուան թղթակցութեան մէջ յառաջ բերուած «Տակիտական», խղրին մէջ ակնանտես եղանք:

4. Առողջ գրականութեան սահմաններէն ի բաց վտարելու է ինչ որ կեղծ է, եթէ կ'ուզեն ճշմարիտ հիմանց վրայ հաստատուիլ եւ յառաջանայ: Մարդ չէ այն՝ կ'ըսուի իրաւամբ, որ իւր համոզման Տակառակ կը գործէ, բայց երբ՝ պարագայից բերմամբ, չի կրնար մէկն իւր որոջ համոզումը յայտնել, գոնէ պէտք է ուրիշները թակարդի մէջ ձգել, Տակառակ համոզում յառաջ բերելով ստոյգ մտքին մէջ: Թամանակ մը երբ կը ծեծուէր Մ. Խորենացոյ պատմագրութեան վաւերականութեան ինչիբրը, կեղծ հայրենասիրութեամբ բորբոքած՝ այս խնդիրը պաշտպանողներն՝ իբր ոչ հայրենասէրներ անուանարկելով՝ դատը վաստակիլ յուսացողներ ալ եղան: Բայց ի՛նչ եղաւ արդիւնքը. կեղծիքը շուտով յայտնուեցաւ, եւ Մ. Խորենացոյ պատմութիւնն այնպէս ինչպէս կը ներկայանայ քննական պատմագրութեան առջեւ՝ շնորհունողներն ալ ոչինչ նուազ հայրենասէրներ մնացին քան՝ այս պատմագրութիւնն իբր աւետարանական ճշմարտութիւններ կ'ըլլաները: Կեղծ հայրենասիրութեամբ պատմութեան մը քննադատութիւնը չի կատարուիր. եւ ստոր հետեւունքն այն եղաւ, որ ինչիդին ի կաս մնաց եւ ժամանակէ

մը ի վեր՝ «Կը ննջէ», թէպէտ շխտտեցան՝ այս պատմահօր երկերուն ստուգութեան Տակառակ յարուցուած հաստատուն փաստերը: Եւ պիտի գայ որ մը որ կեղծն ու անկեղծը՝ իբր ծանծ ու ցորեն պիտի գտաուին իրարմէ:

Գրական կեղծիքը՝ բանտախտէ գրականութեան ժանտախտէ բանտիլը շատ դժուար է՝ Տակառակ շեճակներու գիտնին, աւելն դիւրին է գգուշանալ ժանտախտէ քան բուժուիլ անկէ: Գրական ժանտախտէ ալ բուժուիլ շատ դժուարին է, բայց գգուշանալ՝ շատ աւելն դիւրին:

Երբեմն՝ երբ ազգային կեանքը նկատողութեան աւնուած չէր, շարունակ կը բողբուէր թէ օտար բարբեր կը պատուաստին հայ անհատին վրայ, եւ կը տածուին ու կը փաղաքշուին օտարամուտ սովորութիւններ, որոնք կեղծիք յառաջ կը բերէին. հիմա հարկ է Հայուն ուղղամտութեան առջեւ՝ կանգնուած կեղծ գրականութեան միասնեբը մատնացոյց ցուցնել, որպէս զի ստողը մնայ գոնէ այն՝ ինչ որ շատ դժուարաւ կը ընրուի ապագային, եթէ բողբովն իսկ անՏարին չըլլայ անոր հետակորոյց ջնջումը: Քիչ շատ սկսած են յաճախել ազգային, իրական կեանքէ աւնուած վէպերն ու վէպակները, որով յոյս կրնանք ունենալ թէ մը մեր առանին բարբերը պիտի պատկերանան մեր վէպերուն մէջ ալ, եւ օտար կեանքն իբր կեղծուութիւն պիտի նետուի գրական Տրպարակէն, որուն նպատակ ուղեցիլը այս անգամ՝ մերկապարանոց ցոյց տալով այն՝ մեծ ու փոքր կեղծիքն, որ կը սպառնայ մեր գրականութեան, եւ դժբախտաբար փոքր ի շատէ ճարակ կը գտնէ մեր լրագրութեան մէջ:

ԹԱԹՈՒՆԻ ԱՆՍՆՄԱՅՈՒՆ

Կ. Պոլիս, 18 Մարտ 1902:

Մ Յ Լ Ե Բ Ե Ս Կ Ե

ՆՈՐ ՀՐԸՏՈՐՈՒԹՅԱՆ ԹԻՆԸ

- 6. ԵՄԲՄԱՅՈՒՆ Ա. — Դիւզաճօրէն հայ երիտասարդութեան համար: Փաթիւ 1902: Տպ. «Համալսարան»: 8 շէջ՝ 48: Գինն է 1 Քր.:
- 7. ՇԱՀ-ՆԱԶԱՆԻՆՍ ԲՈՒ ՄԻՄՔՈՆ. — Հայ զարոցի ցանկոց: Մոսկուա 1900: 8 շէջ՝ 43: Գինն է 40 Կ.:
- 8. ՄԵՆԵՆ ՄԵՄՈՒ. ԲՀ. — Ընթերցողների ուշադրութեանը: Բաթում 1901: Տպ. Ն. Պ. Գուրսկայան.: 8 շէջ ժԲԻՅԵ: Գինն է 10 Կ.:

6. Գիցն-շնորհէ Հայ երիտասարդութեան համար: Արձակ բանաստեղծութիւն մըն է, յորում բնագանրապէս (գուրս հանելով) Բ. Երբը Արդաստա-

ցոյցում վերադարձին տակ, ուր բանաստեղծը Հայ ցոյց գիշարուները խորազգած է կերպէ՛ր՝ զգածու՛մ, մանաւանդ աշխոյժ չի տեսնուիր, ինչպէս նաեւ երկպառանութեան ալ զերծ չէ. սակայն չի կրնար որացուիլ բանաստեղծին բնգնազարդ մտքը մ'ուշնեանը, որ այս քերթուածով բանաստեղծական աշխարհին խորին նիւթ մը մատակարարած է: Էպրինտուէրներու կը յանձնարարենք այս գրքովը: Է. ՂԱՄԲ.

7. Էյս գրքոյն ցոյցերը: Մանկավարժական շրջանակներու մէջ ծանօթ դէմք — Պր. Ս. ԵաՏ-Ղազարեան, քանի մը տարի յառաջ հրատարակած մեկ գրութեամբը՝ Երևանի Հայոց թեմական հոգեւոր պալատին մէջ «Որչ կանոնադրութեան ու ծրագրի անհրաժեշտութիւնը եւ Հայոց թեմական շոգեւոր պալատացիների վարչական եւ ուսումնական կարգ եւ կանոնի» դիտարկութեան միակերպութեան գաղափարը, կը շեշտեր (տե՛ս ԱՄ 1900, էջ 381). Իսկ առաջին կայսր տխրոր գծերով է տես կը պարզէ նոյն պարտացիին ուսուցչական ու վարչական մարմնին մէջ սիրած անհրաժեշտին ու ազիտութիւնը եւ — ուղղակի այս երկուքին հետեւութիւնն եղող «պարտական թմրութիւն»ը:

Յ. Լեզիկանը, որ երբեմն նոյն պարոցին մէջ վարչե պաշտօնը կը վարէր, իւր այս առթիւ ստացած փորձառութեանն առաջորդուած, կը խորհի սրտ. կրթական հաստատութեանց ներկայ ցաւալի պրոթեանը դարձան սասիլ: Բայց թէ արդեօք պարոցի այս անգուռ ու անխնայ վատակարորին տարիներէ ի վեր փիւսքաքսը պիտի իրականանայ եւ երբ... այդ շատ ինքզնուին է, նա մանաւանդ թէ ըստ իմքը անհար իսկ, քանի որ — կը ստուրագծենք հոս «Մշակի» հետեւեալ տողերը — քանի որ «յանդուարութիւնը քոյսութիւնը անի Եւրոպայում ու տրուելու էր... անհնար է իսկ որոշել, որով ի հարկէ «Իւրտակութիւնը ոչնչութիւն»ը յանդուարութիւնը անհնար է անհնարութիւնը պարզեմ լարելը» (1898, թ. 161): Է. Գ. ԳԱՄ.

8. Ընդերցումները ուղղութիւնը: Առաջին կայ տետրով Յ. Մեղեան պատասխան կու տայ «ԲաՏատայական խնդրի շուրջը» (տ. ՂԱ 1901, էջ 382) անուն գրքին դէմ Լեօի ըսած քննադատականին («Մշակ», 116, 117, 118): 9.

Ծ Ա Ղ Վ Է Փ Ո Ւ Ն Ջ

- 1. «Մշակն» շինարարին կենսագրութիւնը: — 2. Ուղղագրութիւնը Է ինդագրութիւն: — 3. Ի նպաստ Հայոց: — 4. Նկատողութիւն մը: — 5. Գովտ. Քորտեան անդամ գառ. թժէ. ընկերութեան: — 6. Լրագրական: — 7. «Ասիա» գործ. մասնաթիւնը եւ Ցիւր-Սեւրի «Հայաստան» յօդուածը:

1. «Մշակ» Հիշատակի նշանադրութիւնը: — Մեր Ռուսահայոց լրագրային թերթերուն «Մշակի» եւ «Մուրճի» հոգին՝ Պր. Լեօ, մտադիր է հրատարակել Գրիգոր Արծրունւոյն կենսագրութիւնը, որ պիտի ըլլայ միանգամայն մեծ Արիւնդային գրական գործունէութեան ուսումնասիրութիւնը: 19 Դեկտ. 1903ին կը լրանայ «Մշակն» Հիշատակի մաս հոսուն տարեանակար. եւ մինչեւ այն ժամանակը վատահ է Պ. Լ. կատարել իւր այս խոստումը: Բայց Պր. Լեօ՞ Պր. Արծրունւոյն «տեղն ու նշանակութիւնը լրագրային ժամանակ» անոր տաղանդաւոր եւ անուանի հրատարակատու նախորդներուն — Ստեփան Ուսան, Ստ. Ղազարեանց եւ Միքայէլ Նալբանդեանց — «Լիակատար» կենսագրութիւնները նախ միջոց ունի ընթերցող հասարակութեան ներկայացնելու: «Ես, կը յարեւու Պր. Լեօ (տ. «Մշակ», թ. 16.) Համարեա ընդունիլն պատրաստ ունիմ Սկանի, Ղազարեանցի եւ Նալբանդեանցի կենսագրութիւնները: Բայց կարող է պատահել, որ դեռ կան այնպիսի կենսագրական նիւթեր, որոնք ինձի յայտնի չեն: Ցանկիւն էր ունենալ Ստեփանու Ղազարեանցի եւ Միքայէլ Նալբանդեանցի անդի նամակները եւ գրուածքները: Իսկ Ստեփան Ուսանի վերաբերմամբ պակասում են շատ տեղեկութիւններ եւ շատ շնորհակալ էր լինել, եթէ ինձ ուղղակիին այնպիսի տպագրած թէ անտիպ նիւթեր, որոնց միջոցով կարելի էր լինել, այդ մտացուած, բայց շատ արժանաւոր հրատարակատու հետ ծանօթանալ: Այսպէս, ես չկարողացայ գտնել Ուսանի «Արեւելք» լրագրը, որ հրատարակուել Պարիզում 1855 Յունիսից մինչեւ 1856ի Փետրվարը: Ինչպէս նաեւ նրա «Արեւուալք» լրագրի 1863—1864 թուականներէ համարները: Արդեօք չէ՞ կարելի գտնել դրանք: Ես պատրաստ եմ գնել, իսկ եթէ չեն ուզի ծախել, գտնե՛ ուղղակի ինձ՝ օգտուելու համար. ես կը վերագրաբերեմ ինձ ուղղակի ըսող բոլոր նիւթերը մեծ շնորհակալութեամբ: — Ստ. Ղազարեանցի մասին բանական տեղեկութիւններ ես տեսցել եմ մեր բանաստեղծ Պր. Սեփա ԵաՏարեանց... Բայց Ղազարեանց ունեցել է եւ ուրիշ բարեկամներ, որոնց մօտ էլ շատ նիւթեր կան գտնուելու: Ներկայ տողերով գիտում եմ եւ այդ բարեկամների աջակցութեան: Այս տողերը յառաջ բերինք Պր. Լեօի արձագանգ ըլլալու եւ նպատակու գիտմամբ, որուն սրտանց կը մտղթենք ոյժ եւ կար, եւ — յանդուարութիւն: 2. Ուղղութիւնը ինչ ինչ ինդագրութիւն: — Նոր առաջարկութեան մասին, Պր. Յ. Քումանեանէ («Նոր-Դար» 1901, թ. 173, 1902, թ. 5) իբրեւ հարթ ծամբայ մը, զոր ցայտօր գարեք չկրցան մեզի հօրդել: Ինչպիսիք է մեր յ, ու զերբուն վրայ, եւ կ'ըսուի թէ որովհետեւ ասոնց նախնական ձայնն այսօր խափանուած է շատուն ի վեր, քանի որ յոյս չունինք, վերտանի նորոգելու եւ արժեքընելու, իրենց արդէ համագործնոր անցնելու այս երեքն տեղը, եւ դրե՛նք է — յ. է — Ե. օ ու: Առաքիչով որ հիմնական ժամանակա՛ մա՛ն ազգ կ'աշխատի իւր լեզուն ուղղագրութիւնը ստանալի «հետադարձ»: Ռուս բանաստեղծների այժմ կ'ուզեն անպէս եւ բոլորովին անպէս Եւրոպայի արական տառերը շուրջնետել. — բայց դեռ. «մտադիր են», եղեր: Ռուսները

տարակել Գրիգոր Արծրունւոյն կենսագրութիւնը, որ պիտի ըլլայ միանգամայն մեծ Արիւնդային գրական գործունէութեան ուսումնասիրութիւնը: 19 Դեկտ. 1903ին կը լրանայ «Մշակն» Հիշատակի մաս հոսուն տարեանակար. եւ մինչեւ այն ժամանակը վատահ է Պ. Լ. կատարել իւր այս խոստումը: Բայց Պր. Լեօ՞ Պր. Արծրունւոյն «տեղն ու նշանակութիւնը լրագրային ժամանակ» անոր տաղանդաւոր եւ անուանի հրատարակատու նախորդներուն — Ստեփան Ուսան, Ստ. Ղազարեանց եւ Միքայէլ Նալբանդեանց — «Լիակատար» կենսագրութիւնները նախ միջոց ունի ընթերցող հասարակութեան ներկայացնելու: «Ես, կը յարեւու Պր. Լեօ (տ. «Մշակ», թ. 16.) Համարեա ընդունիլն պատրաստ ունիմ Սկանի, Ղազարեանցի եւ Նալբանդեանցի կենսագրութիւնները: Բայց կարող է պատահել, որ դեռ կան այնպիսի կենսագրական նիւթեր, որոնք ինձի յայտնի չեն: Ցանկիւն էր ունենալ Ստեփանու Ղազարեանցի եւ Միքայէլ Նալբանդեանցի անդի նամակները եւ գրուածքները: Իսկ Ստեփան Ուսանի վերաբերմամբ պակասում են շատ տեղեկութիւններ եւ շատ շնորհակալ էր լինել, եթէ ինձ ուղղակիին այնպիսի տպագրած թէ անտիպ նիւթեր, որոնց միջոցով կարելի էր լինել, այդ մտացուած, բայց շատ արժանաւոր հրատարակատու հետ ծանօթանալ: Այսպէս, ես չկարողացայ գտնել Ուսանի «Արեւելք» լրագրը, որ հրատարակուել Պարիզում 1855 Յունիսից մինչեւ 1856ի Փետրվարը: Ինչպէս նաեւ նրա «Արեւուալք» լրագրի 1863—1864 թուականներէ համարները: Արդեօք չէ՞ կարելի գտնել դրանք: Ես պատրաստ եմ գնել, իսկ եթէ չեն ուզի ծախել, գտնե՛ ուղղակի ինձ՝ օգտուելու համար. ես կը վերագրաբերեմ ինձ ուղղակի ըսող բոլոր նիւթերը մեծ շնորհակալութեամբ: — Ստ. Ղազարեանցի մասին բանական տեղեկութիւններ ես տեսցել եմ մեր բանաստեղծ Պր. Սեփա ԵաՏարեանց... Բայց Ղազարեանց ունեցել է եւ ուրիշ բարեկամներ, որոնց մօտ էլ շատ նիւթեր կան գտնուելու: Ներկայ տողերով գիտում եմ եւ այդ բարեկամների աջակցութեան: Այս տողերը յառաջ բերինք Պր. Լեօի արձագանգ ըլլալու եւ նպատակու գիտմամբ, որուն սրտանց կը մտղթենք ոյժ եւ կար, եւ — յանդուարութիւն: 2. Ուղղութիւնը ինչ ինչ ինդագրութիւն: — Նոր առաջարկութեան մասին, Պր. Յ. Քումանեանէ («Նոր-Դար» 1901, թ. 173, 1902, թ. 5) իբրեւ հարթ ծամբայ մը, զոր ցայտօր գարեք չկրցան մեզի հօրդել: Ինչպիսիք է մեր յ, ու զերբուն վրայ, եւ կ'ըսուի թէ որովհետեւ ասոնց նախնական ձայնն այսօր խափանուած է շատուն ի վեր, քանի որ յոյս չունինք, վերտանի նորոգելու եւ արժեքընելու, իրենց արդէ համագործնոր անցնելու այս երեքն տեղը, եւ դրե՛նք է — յ. է — Ե. օ ու: Առաքիչով որ հիմնական ժամանակա՛ մա՛ն ազգ կ'աշխատի իւր լեզուն ուղղագրութիւնը ստանալի «հետադարձ»: Ռուս բանաստեղծների այժմ կ'ուզեն անպէս եւ բոլորովին անպէս Եւրոպայի արական տառերը շուրջնետել. — բայց դեռ. «մտադիր են», եղեր: Ռուսները